

A SZENT ISTVÁN AKADÉMIA
HITTUDOMÁNY-BÖLGSELETI OSZTÁLYÁNAK FELOLVASÁSAI
SZERKESZTI SCHÜTZ ANTAL OSZTÁLYTITKÁR
1. kötet. 4. szám.

**A
HAZA ÉS HAZASZERETET
BÖLCSELETI ALAPJAI**

SZÉKFOGLALÓ
HORVÁTH SÁNDOR O. P.
RENDES TAGTÓL

Felolvasta 1922. évi március hó 3-án.

BUDAPEST
STEPHANEUM NYOMDA R. T.
1922.

A HAZA ÉS HAZASZERETET BÖLCSELETI ALAPJAI

Tekintetes Akadémia!

Rendes taggá történt megválasztásom alkalmával szabadjon elsősorban is hálás köszönetemet kifejeznem. Egy pillanatig sem kételkedtem, hogy e megtiszteltetés nem annyira nekem, mint inkább nagynevű rendtársamnak, Aquinói szent Tamásnak szól, hiszen eddigi tudományos működésemben csak e halhatatlan bölcselő és hittudós szerény kommentátora és szócsöve voltam. Ilyen gyanánt akarok most is bemutatkozni, mikor a «Consolationes philosophiae» alap gondolatától áthatott értekezésemet felolvasom. A filozófusnak ugyanis joga van ahhoz, hogy a mindennapi élet eseményeiről bírálatot mondjon még akkor is, ha elvei az arisztotelesi ókorban vagy a szent Tamás-féle középkorban gyökereznek s a köznapi felfogás és divat πάντα (Sst-jéhez idomulni nem akarnak. Értekezésem egyébként az «Állameszme és a népek önrendelkezési joga» című tanulmányom kiegészítése gyanánt tekintendő s így az ott megállapított fogalmakat föltételezi.

* * *

Az utolsó évszázadokat méltán nevezi majd a jövő kor művelődéstörténetírója a hamisítások korszakának. Alig gyarapítottuk az emberiség kincsét valamely találmánnyal vagy új gondolattal, azonnal jelentkezett a hamisítvány is, úgy hogy az emberek őszinte barátainak a műve gyakran csak korcsalakban mehetett át a köztudatba-, vagy használatba. De ez még csak a kisebb szépség-hibák közé tartozik, mert a múlt nagy vívmányaival és az emberiség örökérvényű értékeivel még sokkal lelkiismeretlenebb hamisításokat üztek. A metafizikai igazságok elferdítését vagy valóságartalmuk csökkentését egy a teljesen tudóskörre szorítókozó küzdelemmel talán még ellensúlyozni lehetett volna, de mivel ez a hamisítás vagy a *gyakorlati* értékek megdöntése érdekében történt, vagy pedig megfordítva ezekhez az eleve meghamisított, vagy meghamisítandó értékekhez idomult, a tisztán tudós elintézés lehetet-

lenné vált s így végeredményben nem az egyesek, hanem a tömegek lelke mételyeződött meg. Ezekhez a meghamisított értékekhez tartozik a haza fogalma is. A materializmus sivár világnézete a hazafogalmat erkölcsi tartalmától fosztja meg. Ezért nem verhet gyökeret a lelkekben, ezért ad helyet az első kedvező alkalommal a stoikus lemondású *ubi bene ibi patria*-nak. A tisztán ideális vagy lélektani fontolgatásokra épített hazafogalom a valóságtól tart távol s az egyéni individualizmus átvitelével a tömegekre utat nyit a sövtnistá szukkeiblúségnek, amely hazát tud adni az emberek egy részének, de a másikat föltétlenül megfosztja ettől. Csak az utolsó évtizedek vadhajtásaival — a nemzetiségi elvvel az erkölcstanban, vagy pedig ismeretelméleti tévedésekkel — kellett ez állásfogalásoknak párosulniuk, hogy az emberi lélek legmélyéig ható mérgezési munka eredménnyel járjon, a természeti törvények wilshni arcucsapása világszerte tapsot arathasson s a tömegek hivatod félrevezetői az erkölcsiség látszatának védelme alatt szállhassanak sikra a legnagyobb erkölcstelenségek és igazságtalanságok egyikének megvalósítására. Nehéz megmondani, hogy a félrevezetés vagy pedig az emberek elvtelensége végzett-e alaposabb munkát. A végeredmény mindenestre elszomorító volt, mert még azok is, akiktől az emberek felvilágosítását szoktuk várni, megfélemedtek a természeti jog létezéséről s részben vagy gyávaságból vagy tájékozatlanságból elnézték, részben pedig a legnagyobb jellemtelenség és elvtelenség nyelvén és tetteivel védelmezték, sőt követelték a hazarablást. Az egészséges értelem ez elméleti és gyakorlati furcsaságokkal szemben elutasító állást foglalt el s így a *sensus communis* meggyőződését igen szabatosan juttatta kifejezésre. Ilyen körülmények között a bölcseletnek, mint erre különösen hivatott tudománynak is színt kell vallania, hogy az egészséges értelem adataihoz csatlakozik-e vagy pedig a divatos elméletekhez. Erre akarok feleletet adni a keresztény, nevezetesen a szent Tamás-féle bölcselet elvei alapján.

A hazafogalom bölcseleti taglalásánál először is meg kell állapítanunk, hogy úgy tartalmára, mint pedig körére nézve különbözik az államfogalomtól. A valóságban és területileg összeeshetnek ugyan, de nem kell sem fogalmilag, sem érzelmileg összeesniök. Az államot úgy az egyedekkel, mint a tömegekkel szemben a tökéletességi prioritás illeti meg s mint ilyen a hatalmi tényezők képviselője fogalmilag, érzelmileg pedig éppen ezért elsősorban nem a gyengéd szeretet, hanem a félelem tárgya. Ezzel szemben a haza az emberi természet elemeivel *együtt* adott s azokat létrehozó, fönttartó és

nevelő szerepben folyton kísérő tényezőt képvisel s így mindenkéltől a szeretet és tisztelet gyengéd érzelmeit váltja ki a lélekből. Az állam, mint az önállóságra és széthúzásra törekvő elemek egységesítő és összetartó tényezője, *több* hazát is foglalhat magában, míg a haza épen nevelő szerepénél fogva több állam szolgálatába nem állhat. Röviden: a haza a természet adománya, az állam az emberi szorgalom eredménye s épen ezért szent Tamás szerint¹ az utóbbival szemben a justitia legális, a hazával szemben pedig a pietas erénye írja elő kötelességeinket. Ezért lehet valaki jó állampolgár, de rossz hazafi, sőt kozmopolita is, míg a j4~faazafi rossz állampolgár, de főkép kozmopolita sohasem lehet. A múlt, de főkép a szomorú jelen sokkal több példát mutathat föl erre, semhogy e helyen tovább kellene foglalkoznunk e különbségekkel. Ezekre vezethető egyébként vissza, hogy az államfogalom meghatározásával mindig együttjár létjogosultságának a bizonyítása is, míg ez a hazánál fölösleges és szükséges voltának megállapítása is más alapon történik, mint az államé.

Értekezésünk végeredményekép be akarjuk bizonyítani, hogy a hazafogalom 1. nem pusztá elvonás eredménye, vagy tisztán pszichikai tényezők befolyása alatt jön létre; 2. nem is önkényes találmány, amelyet egyesek vagy családok hatalmi állásának megvédésére találtak ki, sőt még a kulturális haladás termékének sem mondható, hanem 3. konkrét valóság, a természet Alkotójának az emberi természettel adott s a népek nagy kincseinek kiásására és fönntartására szolgáló ajándéka, amelyhez az egyeseknek és népeknek megdönthetetlen joga van s amellyel szemben ezeknek kötelességeit a természeti törvény negyedik parancsa szabályozza.

Hogy a hazafogalom történelmileg fejlődött, csiszolódott, mondanunk sem kell. Ezekről a fejlődési fokokról a népek lélektanának körülbelül olyan módszerével lehetne beszámolni, mint ezt Wundt tette Völkpsychologie-jében. Ez a fejlődés könnyen megtévesztheti a művelődéstörténetírót s olyan ítéletek alkotására adhat alkalmat, amelyet fönnebb a romlatlan ész adataival ellenkezőknek nyilvánítottunk. Valóban, ha a kezdetleges műveltségű népek hazafogalmát összehasonlítjuk a fejlett kulturnépekével, azt látjuk, hogy a l^ökör mind szélesebbé válik, míg bizonyos fokon megközelíti, sőt el is éri a kozmopolitizmus hatálytalanságait. Hogy azonban itt csak a kultúra kinövéseiről van szó, amely hadat tud üzenni az örök emberinek, vagy pedig a megromlott egyénet át tudja ültetni a

¹ II-II. Qu. 101. a 2. ad 3.

tömegekbe, azonnal belátjuk, ha a haza természetbölcseleti alapjait, illetve elemeit felkutatjuk. Más szóval, a bölcseletnek nemcsak a fejlődés tényével s ennek egyes mozzanataival kell számolnia, hanem föl kell keresnie a változó jelenségek mögött rejlő örök lényezet, meg kell figyelnie az emberi természetnek a természetes fejlődéshez való simulását s a természetellenes ellen való küzdelmét és ebből kell leszűrnie azt a hazafogalmat, amely egyrészt a vad- és kultúr- népek fogalmai fölött áll, másrészt pedig a bennük foglalt alkotórészeket lényeges és lényegtelen, igaz és hamis elemekre bontva csak azt nyújtja, ami a természetes fejlődés minden fokozatát kitarja és ennek összes árnyalataitól független. Szent Tamás néhány szava adja meg e hazafogalmat s jelöli meg az örök lényezet a változás szünetlenül tomboló forgatagában. Emberi létünk legközelebbi tényezőivel, a szülőkkel, egy sorban s mint ezek elsőrangú segítő tényezőjét említi s principium connaturale producens in esse et gubernans¹ névvel illeti a hazát s így mint az emberi létnek a természettel együtt adott s ettől megkövetelt létrehozó és nevelő tényezőjének a természet, tehát az elkerülhetlen szükségesség körében jelöl helyet. Ez a meghatározás egyrészt érthetővé teszi a romlatlan emberi természetnek a röghöz való ragaszkodását, másrészt pedig kimondja annak a történelmi ténynek a bölcseleti alapját is, hogy egyesek és népek fennmaradása az egységes neveléstől, a hagyományokhoz s az ezektől megjelölt fejlődési irányhoz való ragaszkodástól függ.

Nagyon letompítanak e meghatározás jelentőségét, ha tisztán az egyedi életre akarnók alkalmazni, vagy ha azt hinnők, hogy elsősorban ennek az elemzéséből szűrődött le. Benne van ez is, de a valóságban az egyedeknél nagyobb értékek létrehozatalát, védelmét és fennmaradását célozna a haza. A természet tulajdonképeni szépségét ugyanis nem az egyedek, hanem a fajok képviselik. Az előbbiek a változó, mulandó elemek, amelyeket a természet azért hoz létre, hogy egyrészt megőrizze a fajokat, az örök, változatlan eszmék hordozóit, másrészt pedig, hogy bennük mintegy szétszórta és a legkülönbözőbb szám- és fokozati különbségekben valósítson meg a faji sajátságok majdnem kimeríthetetlen tökéletesség-komplexumából egyes vonásokat s így az egyedek összessége legyen hordozója és képviselője az egész megközelíthető faji tökéletességnek.² A természetnek ez a bölcs háztartása nyilvánul meg az embernél is. Olyan faji differenciálódás, mint az állatvilágban van, az ember-

¹ II-II. Qu. 101. a. 3. c

² I. Qu. 47. a. 2. c.

cél nem lehetséges, de épen ezért szükséges, hogy az általános Ç-nberi értékek megvalósítására ne csak tisztán egyedi, hanem a fajhoz is hasonló különbségek létesüljenek. Így jönnek létre a népfajok s ezek keretén belül az egyes, ugyancsak változatos sajátosságokkal elkülönített kisebb-nagyobb csoportok, amelyek legutolsója, hogy úgy mondjam, species infima-ja, a nemzet. A néprajzi kutatások kétségtelenné teszik, hogy úgy a népfajok, mint pedig az egyes csoportok élesen elválasztott sajátágaik révén úgy fiziológiailag, mint pedig szellemileg nagy emberi értékek és energiák hordozói, amelyek összessége és teljesítőképesége megközelíti az *embernek*, mint ilyennek az energia-értékét. Az emberi nem ilyeszerű megoszlása tehát korántsem természetellenes vagy mesterséges folyamat, hanem a Teremtő terveinek megvalósulása. Mivel továbbá ez a differenciálódás a belső tényezők mellett elsősorban a földrajzi viszonyok befolyása alatt jön létre, azért ez utóbbiakat méltán nevezzük úgy a népfajok, mint a kisebb körök connaturale princípiumainak, vagyis a természettől ezek létrehozatalára rendelt tényezőknek. Ezzel megtaláltuk a kulcsot szent Tamás meghatározásának első fogalmához.

A népfajai sajátosságok végső, hogy úgy mondjam életképes differenciálódása ugyanis abban az alakulatban történik, melyet nemzetnek nevezünk. Ez a letéteményese mindama vér- és temperamentumbeli sajátságoknak és különbségeknek, amelyeket a népfaj-kialakító viszonyok létre tudtak hozni, amennyiben azok az újonnan föllépő körülmények és tényezők hatása alatt módosulva, ezek befolyását visszatükrözve, alkalmasak arra, hogy akár egyedi, akár pedig más alárendelt nagyobb körű határozottságok hordozói legyenek. Ha a fiziológiailag vett nemzet létrehozó tényezőit közelebbről vizsgáljuk, azt találjuk, hogy az éghajlati és területi viszonyok döntő szerepet játszanak¹ közöttük. Mindama testi föltételek és alakulatok, melyeket a keresztény bölcsélet a lelki és általában az *emberi* tökéletességek és képességek alapja gyanánt jelöl meg, az említett tényezőkben találják meg a közelebbi létrehozó okok leg-hathatósabb és minden más alakítást felülmúló munkatársait. Az éghajlat a test és vér temperamentumának kialakulásánál fontos szerepet játszik s így nemcsak ezeknek, hanem tőlük nagyon függő jellemnek a mivoltát is lényegesen befolyásolja. Ugyanezt kell mondanunk a területről is, amely nemcsak az anyagi jólét alapjainak a megadásával, a foglalkozás mintegy természetszerű megszabásával és a közlekedés lehetőségével segíti elő vagy gátolja a nemzeti sajátságok kialakulását és rögzítését, hanem a lelki tulajdon-

ságokra is befolyást gyakorol. Ennek a közelebbi bizonyítása messze elvezetne bennünket tárgykörünktől. Itt elég, ha ezt mint ethnologiai tényt hangsúlyozzuk s levonjuk belőle hazafogalmunk első és alapvető elemét.

A nemzetek keletkezése, léte, kialakulása és továbbfejlődése — mindennek az anyagi oldalát tekintve — a földrajzi viszonyokhoz, a területhez van kötve. Ez a fiziológiai nemzet *connaturale* princípiuma, ezt nevezzük hazának a fogalom tisztán anyagi értelmében. Aristoteles és szent Tamás bölcselete elvezetett bennünket a hazának, mint területnek fizikai szükséglet alakjában föllépő követelményéhez s ezzel ennek megfelelő természetes jogot ad a nemzetnek a hazához, mint területhez. Nem a véletlen, nem a mesteriség hozta létre a nemzeteket, hanem a természet erői az Alkotónak bölcs tervei szerint, ill. az Ő eszméinek megvalósítására. A természet ad tehát jogot a nemzetnek a léthez s ezen az élethez való jogon alapszik a hazához, mint területhez való jog. Természetellenes merénylet tehát minden oly kísérlet, amely a hazafogalomból az életadó területet akár fogalmilag, akár érzelmileg törölni akarja.¹

Természetjogilag ennek a területnek a határai nincsenek körülírva, de ugyancsak ez a természeti jog kívánja meg, hogy addig terjedjenek, amennyire az élethez való jog ezt szükségessé teszi. A történelem s az idő egyéb jogfejlesztő vagy megszorító tényezői szélesbíthetik vagy szűkíthetik e határokat, de a nemzet hozzá való jogait nem törülhetik s az a nemzet, amely a neki életet adó s nemzeti mivoltát kialakító területről lemond, az princípium *connaturale*-járól, léte egyik eszközlőjéről s vele együtt nemzeti mivoltának egy részéről mond le. Bizarr volt annak az olasznak az állítása, aki egész komolyan vitatta, hogy a Brennerig természetjogilag minden Olaszországé, ámde még e bizarr beszéd igazságmagvát is meg lehet találni a mondottak után. Az okoskodás hibája csak ott van, hogy ezen az élethez való nyers jogon túl nem akar más jogokat elismerni, amelyek valamely nemzet túlcsapongó életkedvének gátat

¹ Ennek alapján könnyű meghatározni az egyednek a hazához való viszonyát s eldönteni a kérdést, mennyiben játsza a haza az egyeddel szemben a princípium *producens* szerepét. A hazai földtől s a belőle származó anyagi javaktól és előnyöktől függ a család jóléte s így a gyermek nemzéséhez és fennmaradásához szükséges minden előfeltétel. Ezeknek köszönheti az egyed testi fejlődését s ezzel együtt mindazt, ami anyagi boldogulásához tartozik. Röviden : az egyed a testi és anyagi oldalát tekintve a hazai föld neveltje, ennek az erői működnek benne emberi *energiák alakjában*. — E megfontolásnak nagy jelentősége van a hazaszeretlet mibenlétének megállapításánál. V. ö. R. Kopp : *Vaterland und Vaterlandsliebe* ... Luzern, 1919. S. 40.

vetnének vagy határait megszabnák. Mert /annak ilyen jogok, sőt ezek adott körülmények között erősebbek az eddig említettekénél.

Eddigi elmélkedésünk eredményét, ha nem is megokolását, ugyanis a valósággal dolgozó összes bölcséleti felekezetek elismerik, de — sajnos — tovább már nem jönnek velünk s így hazafogalmuk a nyers materializmus határai között marad nemcsak természet-, hanem főleg erkölcsbölcséletileg is. Ha a hazának ezen a nyers nemzetnevelő és boldogító szerepen kívül nem tudnánk más, magasabb jelentőséget adni, akkor erkölcsi foglmaink sorába sohasem tudnók fölemelni. Hiszen ily anyagi értelemben az állatnak is van hazája s hozzá való joga, mert eddigi elmélkedésünkben igazán nincs egyetlen mozzanat sem, amelyet az állatvilágra nem lehetne alkalmazni. Ez esetben továbbá úgy az egyesnek, mint a nemzetnek minden erkölcsi ellenállás nélkül kinyílna az ajtó az ubi bene ibi patria-hoz, a többtermelő és boldogító földhöz. Ez esetben jogérvényre emelnők a hazarablást, amely akár az erősebb túlcspongó életkedvének joga, akár pedig az idegennek ebből az egyedüli szempontból nézve a mienkkel végül is teljesen egyenrangú élet és fejlődési szükséglete alapján betolakodik és magáévá tesz a haza területéből annyit, amennyire szüksége van. Azt hiszem, további utalás nélkül ráismerünk e néhány következtetésben napjaink eseményeire s látjuk, hogy hol termett Európa új térképe, de látjuk azt is, hogy az anyagelvű világnézet vagy a hazában tisztán anyagi előnyöket látó fogalom szempontjából ez ellen semmit sem szólhatunk.

Szent Tamás meghatározásának első fogalma a hazát, mint a fiziológiailag vett nemzet kialakító tényezőjét s általában mint az anyagi boldogulást és fejlődést biztosító területet mutatta be; Tisztán természeti szükségletből vezettük ezt le úgy, hogy a hazátlanság ebből a szempontból nemcsak az egyedre, hanem az összességre nézve is a fizikai lehetetlenségek közé tartozik. De már ez az alapvető és bölcséletileg is generikus fogalom határozatlan marad, ha nem nyer kiegészítést és magasabb tartalmat a második fogalom révén, amely a nemzet tulajdonképeni és *emberi* vonásainak a kialakulását hangsúlyozza a gubernatio, a nevelés és kormányzás révén. Eddigi elemzésünk ugyanis mintha nem érintkeznék eleget a valósággal, mintha a fiziológiailag vett nemzet hangsúlyozásával a valóságban fel nem található abstractumra építette volna föl a hazafogalmat I Tényleg így van. A történelem az ilyen elvont valóságoknak csak a kezdetét ismeri, egyébként pedig belenyúl fejlődésükbe s a különböző népeket alaposan összekeverve, a fentebb

említett területet a legtöbb esetben nem a fiziológiai, hanem a történelmi vagy éppen a politikai nemzetnek foglalja le. Azok a tényezők, amelyek az ily értelemben vett nemzet kialakulását eszközlik, a szó igazán emberi értelmében vett nemzet létrehozói és a hazafogalom alaki meghatározói, hogy úgy mondjam differentia speciifica-i. Három szempont és gyűjtőfogalom alatt lehet ezeket csoportosítani. A közös sors, azonos művelődés és a hagyományok nevelték és tartják össze a történelmi nemzeteket, ezért a történelem, a kultúra és a jogerkölcsi tényezők összessége jelzi a hazafogalom imént leírt elemeit. A természet csak a kezdetet, az irányítást adta meg, a nemzeti lét biztosítása, a fejlődés irányítása és teljes kialakítása e hármas tényező dolga. Mivel pedig az utóbbiak az imént elemzett természetes tényezőkre építenek és tisztán ezek kiegészítésére szorítkoznak, azért ugyanazt a természeti szükségességet hordják magukkal, mint az előbbieket s így hazafogalmunk összes elemeiben, néccsint physica-n alapul és épül föl.

De lássuk e tényezőket közelebbről.

A történelmi tényezők mineműségét nem lehet a priori meghatározni. Magát az életadó földet csak verejtékes munkával lehetett elfoglalni, s a természet erőivel folytatott élet-halálharc után lehetett csak a fentebb leírt nemzetkialakító munkára alkalmassá tenni. Ez a küzdelmes munka, amely a jus primi occupantis alapján foglalt földet, a történelem tanúsága szerint gyakran kénytelen volt engedni az anyagilag vagy szellemileg erősebb jogának, a történelem ez egyik legfőbb mozgató erejének. Így keletkezett a történelmi haza, amelynek adománylevelet rendesen egy nemzet fiainak a vérével, tehát legáldozatosabb munkájával kellett megírni és megpecsételni. A természet és az emberi társadalom külső és belső-erőivel, ellenséges elemeivel folytatott szünetnélküli küzdelem tartotta fenn a megszerzett hazát s vállvetett verejtékes munka nyomott az anyaföldre és az egész természetre sajtószerű jelleget : egy népnek a képét. A történelem adta az időt és alkalmat ahhoz, hogy a haza földjéből és természeti energiáiból az emberi szorgalom és ügyesség kitermelje mindama javakat, amelyek egy nemzet létrejövételéhez és fennmaradásához szükségesek. Mindezekben ráismerünk a ker. bölcsélet elveire, amelyekkel az egyéni birtokjog erkölcsi alapjait szokta megjelölni. Az emberi szorgalom a többi történelmi tényezőkkel karöltve befejezte, megkoronázta a természet művét, körülírta határokkal a magában véve határtalan területet, erkölcsi jogcímet szerzett e birtokláshoz s így kiemelte a hazát az egészen nyers valóságok sorából.

A történelem alakította ki továbbá végkép a nemzeteket. A közös sors, a jóban-rosszban, a küzdelemben és nyugalomban, a vereségben és győzelemben való részesedés összehozta, kibékítette, majdnem egy családdá egyesítette a haza területén lakó különféle és fiziológiailag sokszor nagyon is vegyes elemeket s köztük a test és vér kötelékén túlmenő magasabb, öntudatos, sőt erkölcsi kapcsot létesített. Ez a közös sors, az érdekek találkozása és ütközése hozta létre a társadalmi élet eredményes lefolyásához föltétlenül szükséges különmemű pozitív és negatív, tehát a fejlődést más-más irányba igazítani törekvő elemeket, ez végezte el rajtok a kiegyenlítésnek, a temperálásnak ama nagyszerű munkáját, amelyet a ker. bölcsélet az életképes állami organizmus alapszínezete és *conditio sine qua no*ijának jelöl meg. Röviden: a történelmi sors alakított életképes, nemzeteket vagy ez törölt a népek sorából olyanokat, amelyek az természettől adott energiájukat továbbfejleszteni vagy a kiegyenlítődéssel járó megrázkódtatásoknak ellenállni nem tudtak. Amit a természet megkezdett, befejezett a közös sors, kialakítván az életképes társadalmi nemzetet s a hazát közelebb hozta az eszményhez, amennyiben vagy átalakította állammá, vagy alkalmasabb elemévé tette ennek a katexochen társadalmi-erkölcsi alakulatnak.

A történelemnek ez a nemzetnevelő működése megbecsülhetetlen szolgálatokat tesz a természet fennebb vázolt háztartási bölcsességének megvalósulásánál. Amit az élettelen vagy értelemnélküli világban a tisztán természetes, nyers erők hajthatnak végre, azt az eszes lénynél a saját közreműködésnek, szorgalomnak és sorsdöntésnek kell megvalósítania. Mivel pedig ez a fennebb leírt tényezőkön épül föl, ugyanaz a létfenntartási ösztön irányítja s a történelmi energiák az előbbieknél nemcsak mellékes vagy épen ellentétes kitevői, hanem a természet Alkotójának terve szerint lényege és velük bizonyos tekintetben *egy principium* gyanánt működő coëfficiensei, azért a történelmi s így a határokkal körülírt és megművelt haza ugyanazon a természeti szükségességben épül föl, mint a hazafogalom általában s épen ezért a természeti jog védi a kialakult nemzet birtokjogát, ez kötelezi az ilyen haza megtartására és megvédésére, ez a *jus naturae* tompítja le a nemzetek túlcsapongó életkedvét s szabja meg *immár* az *erkölcsi* értékek keretében az életkedv határait.

A történelmi tényezők fölemelik hazafogalmunkat az erkölcsi valóságok sorába, a nemzetet egységgé olvasztják, de — sajnos — csak anyagi egységgé, amely az első alkalommal darabokra hull, ha még magasabb — igazán szellemi tényezők nem lehelnek beléje

halhatatlan lelket. Ezt valósítják meg a kulturális és főleg a jog-erkölcsi tényezők.

Kultúrán itt az emberi szellem összes termékeit értjük, legyenek azok jók vagy rosszak, a természet, tehát az igazság és erkölcsiség törvényeinek megfelelők vagy azoktól eltérők; sőt még a megtermékenyítő forrástól is eltekintünk s ideszámítjuk mindazt, amit az emberi elme legalább is főbb elemeiben passive vett föl, de további fejlődésében emberi kulturténnyé alakított : a kinyilatkoztatott vallást. A vallás, tudomány, művészet összes elméleti és gyakorlati ágaikban és árnyalataikban, a kezdetleges foktól föl a legszebb virágzásig mind e kulturális energiák sorába tartoznak s ezeket mondtuk imént a hazafogalom alaki tényezőjének, lelkének.

Nagyon ismert igazságot kellene hangsúlyoznunk, ha e kulturális tényezők nemzetnevelő szerepét akarnók közelebbről szemléltetni. Itt csak mint ténnyel számolunk azzal az igazsággal, hogy ezek választják szét a nemzeteket művelt és műveletlenekre, a kultúra értéke szerint pedig erkölcsös és erkölcstelen népekre ; ezek adják meg nekik a létért való küzdelem sikeres vívásához szükséges fölényt és szellemi erőt. Ezekről függ a népek ellenállóképessége, ill. kialakult vagy kialakítandó differentia specifica-juknak úgy minemősége, mint pedig tartóssága. A nép, amely tudott *saját* kultúrát teremteni s ezt meg tudta óvni az idegen szellem túltengésétől vagy legalább is rá tudta nyomni a saját képmását, nemcsak életképesé lett, hanem az emberiség organizmusában helyet is tudott foglalni mint sajátos emberi értékek képviselője. A kulturális tényezők létrehozták a nemzet lelkét, a velük együtt kialakuló történelmi hazai földre pedig rányomták már nem a tisztán anyagi munka és fáradság, hanem főképp a szellem bélyegét. Amit a természet a fiziológiai nemzet kialakításával megkezdett, befejezte a emberi szorgalom, amely a természetnek úgy a test és vérrel, mint pedig a föld javaival adott energiáit fölhasználva, megteremtette a már anyagi egységgé olvadt tömegek szellemi egésszé alakító tényezőjét: a nemzet lelkét, a nemzet szellemi kincseit. A kulturális tényezők a hazát a szellem nagyértékű kincseivel gyarapították, e kincseknek nemcsak letéteményesévé, hanem sáfárává is tették : ezek révén lett a haza alkalmassá a nevelő szerep betöltésére. Ezt a nemzeti lelket kell a hazának belelehelnie fiaiba, úgy az egyesekbe, mint a többi társadalmi elemekbe, eszerint kell idomulnia és kialakulnia az egyének pszichológiai énjének, ettől kell áthatva lennie a társadalmi élet minden megnyilvánulásának, ha egységes és életképes nemzet kialakításával természetes feladatának meg akar

felelni. A hazafogalom ezzel kiemelkedik a tisztán anyagilag létrehozó principium connaturale-k köréből s így nemcsak az egyesek, hanem a nemzet fölött is létező magasabb, szellemet hordozó való-ságot képvisel.

A hazafogalom legjellegzetesebb sajátosságát az az elem képviseli, amelytől az eddigiek összetartása, illetőleg tartóssága is függ. A hagyományos jogrend szerényen hangzó gyűjtőnévvel jelölhetjük e tényezőt. A hazai föld történelmi határai hamar leomlanak s az anyagi jólét és a kultúra kincsei nyomtalanul eltűnnek, ha nem képződött ki a jelent a múlttal összekötő kapocs, vagy pedig ha ez a kapcsolat megszűnt. Már a család folytonosságának és azonosságának megvalósulásánál is csak anyagi, majdnem alárendelt szerepet játszik a test és vér köteléke: a család jellegzetessége nem« ezek, hanem a családi hagyományok révén képződik ki, ezek nélkül az összetartás tudata hamar el szokott tűnni. így van ez a hazánál is.

A természet ugyanis a nemzetek életét nem a pillanatoknak, nem is az éveknek, hanem az évszázadoknak szánta, sőt az értekezésünk elején vázolt elvek alapján az örökkévalóság bizonyos visszfényét vetítette rájuk, mint az Alkotó örök eszménynek hordozóira és megvalósítóira. Ezért kell a nemzetkialakító tényezők között olyannak is lennie, amely a folytonos változás elemei és eszközlői mellett az állandóság, a folytonosság megvalósítója s amely így a nemzeti lét s vele együtt a haza *azonosságának* biztosítója. Úgy kell ennek átmennie nemzedékről-nemzedékre, mint a szülők vérének gyermekük ereibe, úgy kell áthatnia az összes társadalmi elemeket, mint a családi hagyományoknak, a család e lelkének, az összes családtagokat. Nem merev, fejlődést nem tűrő tényezőnek kell ennek lennie, hanem a változás és fejlődés irányát kell úgy megszabnia és biztosítania, hogy a végeredmény nem az eredeti vagy a későbbi egészséges alakulat megsemmisülése, hanem csak ennek a felnőtt kor érettségét magán viselő formája legyen. A múlt és jelen közötti kapcsolatot tehát csak az a tényező képviselheti, amely természeténél fogva a változó elemek rögzítését, állandósítását célozza s így a változatlanság, örökkévalóság bélyegét hordja magán. Ez a jogerkölcsi rend alapja, foglalatja, alakító tényezője és a neki tulajdonképeni súlyt kölcsönző ereje : a tekintély, úgy elvontan, mint pedig konkrétan, vagyis úgy, amint a néplélekből az idők folyamán kifejlődött, akár mint a tekintély viselője, akár pedig mint annak szimbóluma.

A kultúra legalacsonyabb fokán éppen úgy, mint a legmaga-

sabban az egyeseknek a társadalomhoz és ennek elemeihez való viszonyát bizonyos szokások szabályozzák. Az egészséges, életképes néplélekből nőnek ki ezek nemcsak az emberi étellel együttjáró gyöngeségek letörésére és gonoszságok megfélemlítésére, hanem főképp a nemzet önfenntartási ösztönéből származó életjog gyakorlására. Ha a jogi és erkölcsi szabályok sorozata nem fűzné össze egymással a társadalom elemeit s nem tartaná fenn közöttük az együvé tartozás tudatát, mindazok a nemzetképző és -nevelő tényezők, amelyekről szoltunk, nem teljesíthetnék feladatukat. Úgy a fiziológiai, mint a történelmi együvé tartozás tudata ezek révén lesz életerőssé, tőlük nyeri állandóságát és a nagyon is számos bontó erővel szemben való ellenállóképességét. Hogyan is lehetne kultúrára, történelmi fejlődésre és egyáltalában nemzeti létre és fennmaradásra gondolni, ha a társadalom elemei a maguk útján mehetnének, ha nem lenne egységesítő és az önérdekek élet letompító tényezőjük? Mivel ez olvasztja össze az önálló vagy önállóságra törekvő elemeket, ez teszi azokat élet- és cselekvőképes alanyokká s így eddig leírt feladatuk megvalósítóivá, azért a jog- és erkölcsi elemek gyűjtőneve alatt összefoglalt tényezők adják meg egyrészt a hazafogalom legjellegzetesebb sajátosságát, épúgy, mint ezt főntebb a családról hangsúlyoztuk, másrészt pedig ezek képviselik a haza azonosságát: ezeket mondhatjuk a haza halhatatlan lelkének.

A hagyományos jogrend a haza halhatatlan lelke. Ez tartja össze a természeti és történelmi tényezőktől létrehozott anyagi egységet s egy célra foglalva le ennek energiáit, magasabb, erkölcsi egységgé, szerves egésszé alakítja át. Ez az a soha meg nem szűnő erő- és energiaforrás, amely az összes többi elemek változandósága fölött áll, azokat túléli s a haza azonosságát megvalósítja. A történelem folyamán csak az a nemzet tudott vezetőszeréhez jutni, csak az tudta létét biztosítani, amelynél erőteljes jogerkölcsi kötelék fejlődhetett ki, amely a bomlasztó erőket meg tudta fékezni s helyét más, hajlékonyabb tényezőknek sohasem adta át. Röviden: a hagyományos jogrend adja meg a nemzetnek a természettől tervezett örök jelleget. A történelem törölheti a hazai föld határait, tönkretelheti a nemzeti kultúra kincseit, de a *hazát csak* akkor tudja megsemmisíteni, ha e halhatatlan lelket sikerült megfojtania. Amíg ez a lélek él, addig él a nemzetnek a természettől, a történelemtől és az erkölcsi tényezőktől megszentelt és szentesített birtokjoga, addig ezt a pozitív jogi tényezők egyike sem törölheti, de még nem is tompíthatja.

A nemzetek történelme tehát nem akkor szűnik meg, amikor

tényleg eltemetik őket, hanem akkor, amikor a jogerkölcsi rendre kezdet emelnek, vagy ezt szó nélkül elnézik. Ami ezután következik, lehet egy új hazának, egy új nemzetnek a történelme, de legtöbb esetben csak egy a nemzetek köréből kivetett s mindenkitől megvetett nép történelme szokott lenni.

A keresztény bölcsélet hazafogalma természeti szükségességen épül föl, amennyiben az életadó, nemzetkialakító területet jelzi. Ugyanez a *necessitas physica* kíséri a hazát a kulturális és a jog erkölcsi tényezőktől közelebből körülírt és meghatározott formájában is, nemcsak az említett elemek főntebb leírt szoros összefüggése folytán, hanem főleg azért, mivel az ilyenné ki nem alakult hazai föld talán alkalmas állati valóságok teremtésére, de nem *emberi*, tehát az ész és erkölcs erőitől kormányzott lények létrehozatalára és nevelésére. Ha a természet akarja a nemzetet, akkor csakis ilyen *principium producens et gubernans*-t lehet melléje adnia, különben nemzetlétrehozó és fönttartó törekvése hiábavaló lenne.¹

A hazafogalom elemeit eddig dinamikus szempontból néztük, vagyis leírtuk létrejöttét, nemzetkialakító szerepében. Ebből a szempontból a hazán azt a földterületet értjük, amelyen a természeti, történelmi és kulturális tényezők együttműködése révén egy a jogerkölcsi rend kötelékével összefűzött nép kialakulása és nevelése lejátszódott. A statikus szempont a hazát nem mint kialakuló, hanem mint állandósult valóságot tekinti és főképpen a haza nemzetfenntartó szerepét hangsúlyozza s mint ilyen kiválóan alkalmas arra, hogy a társadalom elemeinek, nevezetesen a családnak és az egyes embernek a hazához való viszonyát szabályozza. Ebben az

¹ Ha föntebb a haza anyagi javairól azt állítottuk, hogy egyedet hoznak létre, akkor e három utóbbi formális tényezőről bátran mondhatjuk, hogy ezek nevelik az *egyéneket*, az öntudatos, nemcsak a hazából, hanem a hazáért élő és ennek nevelő befolyását visszatükröző hazafiakat? E három tényező révén alakul ki a honpolgár pszichológiai én-je, amely nagyobb különbségeket létesít az egyes hazák polgárai között, mint aminők a tisztán fiziológiai különbségek szoktak lenni. Csak utalnunk kell arra, hogy mily lelkület fejlődik ki bennünk a múlt nagy tetteinek, az ősök erényeinek a szemléletéből, mily különös öntudatot kölcsönöz nemzetünknek a kulturális kincsek gyarapításában való részvételének, főleg pedig a hagyományos jogrend életvalóságának, előnyeinek felismerése és az abban biztosított jogoknak gyakorlása. Ezzel szemben feltűnő azoknak a lelki üressége és alacsonyossága, akik nemzetük ez előnyeivel nem dicsekedhetnek, vagy ezeknek epén az ellenkezőjét mutathatják fel. E három tényező tehát gondolatvilágunknak — és pedig ennek magasabb részének — egész különös irányt ad, *synthesis mentalis*-unkat úgy befolyásolja, hogy nemcsak az idegen hazafiakétól elütő színezetet nyer, hanem az átélés mélysége szerint ugyanazon hazának a fiait is elválasztja egymástól. Röviden: az öntudatos honpolgár e hármas tényező neveltje, ezeknek az energiáiból épül föl egész pszichikai én-je s addig marad jó honpolgár, amíg a haza ennek az én-nek az energiáit táplálni és megújítani tudja.

értelemben a hazán azt a történelmi jogokkal és határokkal körülírt területet értjük, amelynek összes természeti és szorgalmi, anyagi és szellemi javai egy a jogerkölcsi kötelékekkel összefűzött nemzet fennmaradását, nevelését és kormányzását s így földi boldogulását célozzák. Ebből természetszerűleg következik, hogy úgy az egyesek, mint a többi társadalmi elemek *emberi* létének lehetősége a hazától függ s így a haza nemcsak az egyeseket, hanem a társadalmat is felülmúló, tőlük független, magasabb valóságot képvisel. Egész virágos ez a statikus szempontból, hiszen így a haza igazi princípium, amelytől a nemzeti lét egyrészt, másrészt pedig az egyeseknek egész emberi mivolta, mint egyik főtényezőtől függ. A dinamikus szempontból sem tagadható ez, mert bár a nemzet csakis a természet erőivel áll szemben *passive* s így a princípium és *principiatum* viszonyában, a többit pedig aktíve kapcsolja össze az előbbiekkal, mindazáltal mivel a részleges tényezők működéséből így összegyűjtött energiák a természeti tényezőkkel *egy* szerves egészé egyesülnek s mint ilyenek résztvesznek az előbbiek princípium *universale*-szerű természetében s ilyen gyanánt működnek közre a nemzeti lét további kialakításában és fönntartásában, azért a hazának a magasabbrangú természetét tagadni ebből a szempontból sem lehet.

* * *

Szent Tamás nyomán létünket hármasszorosra lehet visszavezetni. Az első a princípium *universale* — a lényegünk és létünk összes valóságtartalmát átható és eszközlő tényezője: Isten. A másik kettőt a természetes tényezők — princípium *connaturale* — neve alatt foglalja össze s az egyikben, a szülőkből, létünk és nevelésünk közelebbi, a másikban, a hazában, ezek távolabbi princípiumait látja. A természetunktől megkövetelt e két utóbbi részleges tényező közül a hazáé az általánosabb szerep, mivel mint az anyagi és szellemi kincsek foglalata és közlője az összes közelebbi részleges tényezők nemcsak *fiziológiai*, hanem nevelő munkáját is lehetővé teszi, elősegíti és befejezi. Mindaz, ami az egyedekben, a családokban és nemzetekben valóságtartalom és érték van, e három tényező gyengébb-erősebb befolyására vezetendő vissza s így minél mélyebbre hatol a befolyás s időileg minél tovább kíséri az említett elemeket, annál nagyobb ezeknek az előbbiektől való függése, annál szorosabb a hozzájuk való tartozás, annál igazabb lesz az, amit szent Tamás mond: *Unumquodque, quod secundum naturam hoc ipsum, quod est, alterius est, principalius, et magis inclinatur in id, cuius*

est, quam in seipsum.¹ Ez a metafizikai elv jelöli meg a hazaszeretetet mibenlétét és bölcséleti alapját.

A hazaszeretet — pietas erga pátriám — érzelmi világunk körébe tartozik, de ennek érzéki részével semminemű közösségben sem áll. Szent Tamás az igazságosság mellékerényei között sorolja fel s mint ilyent tisztán akaratunk irányát és természetes önzését szabályozó lelkivalóságnak tekinti. Azt, amit mástól kaptunk, el kell ismernünk s tartozásként vissza kell adnunk, vagy a teljes egyenlőség, vagy pedig a kiválóság elvei szerint. A tartozás mineműsége kötelességeket ró az adósrá, s ezeknek mértékét és teljesítésüknek módját szabja meg az igazságosság. A létprincípiumok befolyásának mértéke szerint növekszik vagy csökkenik tőlük való függésünk vagy adósságunk és velük szemben való kötelességünk. Ez pedig létünk hármias tényezőjénél oly nagy, oly mélyreható és egész valónkat lefoglaló, hogy nekik, az egyenlőség mértéke szerint tartozásunkat vissza nem adhatjuk, amiért is velük szemben való kötelességeink a legmagasabbrangúak és adott körülmények között csak egész valónk feláldozásával teljesíthetők.

Létünk és énünk legbensőbb princípiumára s ennek összes megnyilvánulására vonatkozik a tartozás Istennel szemben, akinek jelenléte és befolyása mélyebbre hatol, mint a minmagunké. Ennek megfelelőleg Isten tulajdonjoga is mélyebbre menő, mint a teremtményé s így az utóbbira nézve a *sajátjából* való visszafizetés lehetlenné válik, sőt mivel mindenünk Istené, akinek legmélyebbre ható befolyását semmisenem kerülheti el, azért léttartalmunk mindennemű gyarapodása és a visszafizetésre való minden törekvésünk adósságunkat csak újabb tételekkel gyarapítja. Ezért nem teljesíthető már csak metafizikai szempontból sem Istennel szemben való kötelességünk másképp, mint az egész lényünket átható és Isten ügyeinek a magunkét megelőző áldozatos védelmével, ha kell, egész létünk megsemmisítéséig. A két másik tényező befolyása korántsem ily mélyreható, ámde az előbbinek gyengített hasonmása. Létünk connaturale princípiumáról, a szülői házról mondja szent Tamás : «particulariter participât rationem principii... quia est princípium et generationis et educationis et disciplinae et omnium, quae ad perfectionem humanae vitae pertinent»,² ami a fentebbiek szerint úgy értelmezendő, hogy a szülő csakis a hazától, mint általánosabb tényezőtől való függésben közölheti gyermekének a felsorolt lét- és nevelési javakat. A hazától, mint az összes természeti, anyagi és

¹ Qu. 60. a. 5. c.

² II-II. Qu. 102. a. 2. c.

szellemi javak letéteményesétől, őrzőjétől és közlőjétől, főképp amennyiben a jog erkölcsi kapcsok révén a hatalom birtokosa és így minden részleges jog közvetítője és védője, függ ugyanis mind-ama javak állandósága és biztonsága, amelyek a családot arra alkalmassá teszik, hogy az emberi élet összes javainak közlője gyanánt szerepelhessen.

A szülők és a zülői ház befolyása előbb-utóbb megszűnik s csakis a tőlük nyert fiziológiai alakulatok vagy nevelési elvek éreztetik, gyakorolják és folytatják az előbbiektől megszabott irányzatot, ezek állítják helyre köztük a folytonosságot. Az emancipáció majdnem teljességében lehetséges s az egyén a tisztán fiziológiai kapcsan kívül a családhoz való tartozásának tudatát teljesen elveszítheti. A haza gyűjtőneve alatt összefoglalt tényezők befolyásától azonban sem az egyed, sem a többi társadalmi elem nem szabadulhat meg mindaddig, amíg emberhez méltó társadalmi életet akar folytatni úgy, hogy ezek létfenntartó és nevelő működése elkíséri a sírig. Az alantas természeti tényezők egyikére sem alkalmazhatók ugyanis szent Tamás elvei Isten létfenntartó működéséről oly mértékben, mint a hazára, amely az egész emberi életet és létet folyton kísérő befolyása révén nemcsak frazeológiai, hanem valóságos, bár gyengített és sok tekintetben csak morális befolyást visszatükröző hasonmását képviseli Istennek az egész létre vonatkozó, ennek minden módozatát látható működésének: *est causa formae non secundum fieri tantum, sed secundum esse*. A társadalmi rend nemcsak kialakulásában, hanem fönmaradásában is mindvégig a hazától függ. A nemzeti kultúra nemcsak fejlődésében, hanem létében és mindennemű megnyilvánulásában megint csak a hazához van kötve. Az egyén nemcsak keletkezésében, hanem vagyoni és jogi biztonságában s pszichológiai énjének kialakulásában és ennek fönntartásában szintén a hazára van utalva. A hazának, mint ilyen tényezőnek a befolyása oly mélyreható, hogy ennek megszűntével maga a forma, tehát mindaz, amit föntebb a nemzeti létről mondottunk, szűnik meg úgy, mint szent Tamás állandó példája szerint a nap elhomályosodásával megszűnik a fény a földön.

A hazaszeretetet a hazától való e mély és tartós függésen épül fel s mivel hozzá való viszonyunk sok tekintetben hasonlít Istenhez való viszonyunkhoz, azért a hazaszeretetet is bölcseleti szempontból az Isten szeretetének mintájára annyi érzelmi és tettebeli átadást követel tőlünk, amennyit a hazától közvetített javak mértéke megkíván. Mivel tehát a haza az összes egyéni törekvéseink, fejlődésünk és fönmaradásunk előmozdítója, irányítója és védője, úgy

hogy nélküle nemcsak ezeknek az alapja, hanem mozgató ereje és végeredményében földi célja is hiányoznék, azért a haza ama valóságok közé tartozik, amelyekről szent Tamás fönebb hangoztatott metafizikai elve azt állapítja meg, hogy jobban kell szeretnünk, mint önmagunkat.

Hogy ez megtörténhessék, kettő szükséges: 1. hogy a haza megfeleljen a létfenntartó, nevelő és kormányzó szerepének; 2. hogy az egyedeknél és a nemzetnél a hazától való függés és ráutaltság tudata élő, lelki valósággá váljék.

A természetjog védelmére ugyanis csak az az intézmény számíthat, amely természeti rendeltetésének megfelel. Eszerint a haza, amely fönebb leírt nemzetfentartó szerepét nem tölti be, hamis kultúrának letéteményese és közvetítője vagy a nemzetevelés terén olyan jogokat követel magának, amelyek nem illetik meg, főképp pedig a jogerkölcsi kötelék megvalósítására alkalmatlannak bizonyul, elvesztette a pietáshoz való természetes jogát. A hazának ez az alkalmatlansága nem a természettől függő tényezőkre vezetendő vissza, hanem azokra, amelyeket az emberi szorgalom fűzött hozzájuk. Ezek révén történik a hazafogalom meghamisítása s vele együtt vagy ezt megelőzőleg a haza kiemelése a természeti rendeltetés és a természetjog kereteiből. Csak néhány ilyen hamisításra akarok rámutatni.

A keresztény bölcelet a hazát principium connaturale-nak nevezi s így fölötte és alatta levő tényezőket ismer. Épen ezért a haza nem az egyedüli, de nem is a legfőbb jó. A pantheizmus és idealizmus a leglelkiismeretlenebb hamisítást követi el, mikor a hazát a megtestesült istenségnek kiáltja ki. A gyakorlati életre átvive, ez az elmélet mennyi jogtalanságnak, mily sok hamis demagógiának lett forrásává! Mert a gyakorlati élet nem a tartathatlan teóriát tette a magáévá, ezzel nem is törődött, hanem a belőle leszűrődött jelszót. Fölösleges még megemlíteni is, hogy ez úgy fölfelé, mint lefelé az egyén vagy nagyobb jogú személyekkel és intézményekkel szemben jóvá nem tehető jogsértést jelent, s ezenfelül magának a hazának árt leginkább, mivel a polgárok megszólását olyanokra, akik a természet útmutatását elismerik és védik azokkal szemben, akik ezt megvetik, elkerülhetlenül magával hozza. Csak a hazafogalomnak a keresztény bölcelet megjelölte irányban való tovább fejlesztése adhat olyan hazát, amely az Isten és az emberek jogait egyaránt tiszteli és erre neveli alattvalóit. A haza ábrázatát el lehet továbbá rútitani azzal az anyagelvű felfogással, hogy a haza a tisztán anyagi javak közlője, a nyers hatalom és a

nyomasztó megtorlás birtokosa. Az ilyen torzalakulat lehet a félelem tárgya, de sohasem a pietásé, ezé az emberi lélek leggyengédebb érzelmeit kiváltó és legszebb kötelességeit szabályozó erényé. Ezzel szemben a keresztény bölcelet hazafogalma a hazát mint szellemi és épen azért igazán emberi javak közvetítőjét mutatja be s az alattvalókkal szemben nem ellenséges, hanem igazán atyai szerepet juttat neki. Az ellenszenves valóságok sorába alázza le a hazát a sovinizmus, amely a saját kulturtermékeken kívül más értékeket nem akar elismerni s nekik minden más ilyen tényező rovására és lebecsülésével akar érvényt szerezni, vagy pedig, ami még rosszabb, a saját kulturkincseinek az összeméréséig ilyenmű javaitól való függését tagadja vagy ennek tudatát elveti. A haza, amely az ily kizárólagosság nemzeti öltönyében jár, a neveltség tárgyává lesz kifelé, befelé pedig elveszti vonzóerejét gondolkodó s így legjobb fiai előtt. A tömegek elbódítására és föllázítására lehet ebből jelszót faragni, de tartós hazát nem lehet adni. A keresztény bölcelet ezzel szemben hangsúlyozza, hogy ez a földi dolgok között hozzánk legközelebb álló intézmény a valóságnak csak atomját képviseli, amely a többi földi és emberi energiák nélkül fejlődésében visszamaradt korcsalakulat lenne. A haza tehát nem az egyedüli földi jó, amely hálánkat kizárólagosan lefoglalhatná, vagy minden egyéb jogbontó tényezője gyanánt szerepelhetne.

Mélységesen lealacsonyítja a haza fenséges fogalmát a túlzó nacionalizmus, mely a fiziológiai erőkon túl más mozgató és alakító tényezőket nem ismer vagy legalább is ezek jogait tagadja. Hogy nemzetkialakító tényezők ezek, fönnebb eléggé hangsúlyoztuk, a kizárólagosság kiváltsága azonban nem illeti meg őket, sőt oly alacsony szerepet játszanak, hogy a magasabbak nélkül igazi eredményes és az emberi névvel illelhető nemzetkialakító munkát nem is végezhetnek. Épen ezért az, ami e tényezők befolyására vezethető vissza, nem tarthat kizárólagos jogot a haza elnevezésre, még helyesebben nem lehet egyedüli birtokosa a hazának. A keresztény bölcelet felfogása szerint a fiziológiai tényezőkon túl más, erősebb energiák adták meg a hazának jellegzetes létét és viszont a haza ezek révén nevelt erőteljes, életképes nemzetet. Épen ezért ezeknek a joga erősebb, mint a fiziológiai tényezőké és így az utóbbiak, ha idők folytán mégannyira megerősödtek volna is, azoknak a jogát nem törölhetik, akik velük együtt viselték a közös sors terhét s a haza megalapozásában minden tekintetben kivették a maguk arányos részét. A haza a részleges tényezők között a princípium universale szerepét játssza s azért hatáskörének szűkítése érezhető

igazságtalanság nélkül nem történhet meg. Csak a legrútabb szűkeblűség föltételezésével gondolhatjuk tehát, hogy a haza, ez a principium universale, egészen részleges érdekek képviselőjévé alacsonyítható le, vagy hogy fogalmával a honkialakító és fönntartó tényezők bármelyikének jogcsorbítása védhető és palástolható lenne. Csak égbekiáltó kegyetlenség és igazságtalanság zárhatna el továbbá a haza emlőjétől, területétől, főképp pedig a természetes fejlődéshez való egyenjogúság igényétől egyedeket és nagyobb társadalmi elemeket, amelyeket minden fiziológiai különbségeik mellett a közös sors vagy a közös munka egy hazára utalt. Szenvedélyeket gyűjtő jelszót lehet ebből alakítani, de egy a természettől az ellentétek kiegyenlítésére és az ellentétes elemek összetartására rendelt hazát teremteni és továbbfejleszteni nem lehet.

Az eddig leírt torzfogalmak hátrányait osztja az is, amely a hazai történelem meghamisításán alapul. A történelmi célok elferdítése, az események rugóinak helytelen beállítása soha jóvá nem tehető következményeket vonhat maga után s a haza fejlődését teljesen kiközösítheti az egészséges és a történelmi logika szabályaitól előírt útvonalból. Egyes töredékek honfoglalási vágyából kiinduló merénylet ez, amely a honpolgárok legjavanak a hazában való hitét, hozzá való bizalmát kiöli s honvesztettekké teszi őket. Ugyanezt kell mondanunk a hagyományhoz és a hagyományelőírta fejlődési irányhoz való ragaszkodásról is. A föntebbiek szerint ezek adják meg a hazának nemcsak az időbeli, hanem minemőségű (specifikus) tartósság és örökkévalóság sajátosságát is. Ezért ezek változtával változik a haza is, eltűnik a természettől rendelt történelmi principium producens et gubernans, s az, ami ennek helyébe lép, a pietáshoz jogot nem formálhat.

Csak a szennytelen és a természeti rendeltetés teljes fölszerezésében ékeskedő haza számíthat szeretetünkre s ezért akár tudományos, akár nevelési szempontból következményeiben kimondhatatlan kárt von maga után minden még a legcsekélyebb vonásnak a törlése vagy meghamisítása is. Azért van ez, mert a hazaszeretet második előföltétele, amint említettük, hogy eszméje tőle való függésünk tudata élő lelki valósággá alakuljon ki bensőnkben.

A hazaszeretet e lélektani alapjának megokolására létünk hármas tényezőjéhez való viszonyunkat kell közelebbről szemlélnünk. A hozzánk legközelebb álló tényezőktől, a szülőktől és a szülői háztól való függésünk tudata érzéki természetünknek megfelelő oly parancsoló szükségesség alakjában lép fel, hogy alóla ki nem vonhatjuk magunkat. A kötelék itt oly szoros és érezhető, hogy a

tudatunkba való átmenést a közönséges körülmények között semmi sem akadályozza. Egészen másként áll ez az általánosabb természetű tényezőkkel, Istennel és a hazával szemben. Csak mélyenjáró eszmélkedés vezet bennünket e tényezők nyomára, csak ez győzhet meg bennünket a tőlük való függésünkről. Ezért a haza és Isten szereteténél az érzékelhető kötelékek helyét egész teljességben a lélektani tényezőknek kell elfoglalniuk, nekik kell a köztünk és létünk e kiválósági eszközlői között levő űrt kitölteniök s ezeket a metafizikailag vagy fizikailag, de mindenesetre erkölcsileg hozzánk nagyon is közelálló tényezőket emberileg, tehát tudatunkra nézve is közel hozniok, bensőnkben megjeleníteniök. Amilyen a tudatunkban és a tudatunk által megvalósított eszme, olyan lesz akaratunknak a hajlandósága is.

Az akaratunkat szabályozó lelki valóságok ugyanis az értelem irányításához idomulnak s épen ezért minél igazibb az eszme s minél mélyebb az értelem részéről az átélés, annál nagyobb vonzóereje az akarattal szemben, annál nagyobb lesz az akarat hajlandósága, annál mélyebb gyökeret ver benne az eszme. Hamis eszmék erényt nem hozhatnak létre, hanem csak ferde vagy bűnös hajlamokat. Ha tehát hamis hazafogalom megy át tudatunkba, nem csodálkozhatunk, hogy a keresztény bölcelet gyengéd és minden áldozatra kész pietásának a helyét a cinikus nemtörődomség, kötelességeket nem ismerő vagy azok alól könnyen kibúvó érzület, vagy pedig az a jellemtelenség foglalja el, amely a hazát úgy tudja cserélni, mint a hónapos szobát.

A keresztény bölcelet a hazát mint létünk és összes emberi értékeink természetes tényezőjét és fenntartóját hozza közel tudatunkhoz.

A haza pusztulása eszerint a nemzet és az egyén pusztulását, veszedelme ezek veszedelmét, változása pedig ezek változását s főképp az egyének pszichológiai énje egy jórészének átalakulását vonja maga után. A keresztény bölcelet hazaeszméje ennek megfelelőleg olyan szeretetet vált ki, amely a haza befolyásának ereje és kiterjedése szerint erősebb és mélyrehatóbb az egyedi önszeretetnél : *Principalis et magis inclinatur in id cuius est quam in seipsum*. Ez a fizikai, lélektani és erkölcsi alapja az önfeláldozó keresztény hazaszeretetnek. A haza eszméjétől szabályozott pietás írja körül a haza fenntartására vonatkozó kötelességeinket is. Azoknak a társadalmi elemeknek, amelyeket a haza fölnevel, s amelyeknek a történelem vezető szerepet juttatott a haza kialakításában, nemcsak hálabeli, hanem a természeti törvénytől előírt joga és kötelessége, hogy a hazafenntartó és fejlesztő szerepet ki ne adják

kezükből. Hogy idegen vagy a történelemtől erre nem habilitált elemektől csak a haza pusztulása vagy arculatának elrútítása várható, magyarázatra nem szorul, s így a fönnebbi elvek szerint megállapított ösztön kívánja meg ezt az állásfoglalást.

Az igazi hazaszeretet legkiválóbb ténye továbbá nem a haza anyagi részéhez, hanem főképp a leírt legjellegzetesebb sajátságaihoz, nevezetesen a hagyományos jogrendszerhez való ragaszkodásban, ezek védelmében és megőrzésében nyilvánul meg. Ezért minden hazafinak egyéni kötelessége, hogy a neki jutott jogok és javak keretei között féltékenyen örködjék a haza e legnagyobb, a neki tartósságot és azonosságot biztosító javai fölött. A keresztény bölcsélet hazaszeretete általános, úgy hogy felöleli mindazokat a tényezőket, amelyek a haza kialakulásában résztvettek, s csak ennek a keretén belül tűr meg a természetfölötti szeretet mintájára bizonyos ordo dilectionist s a tisztelet kisebb-nagyobb fokát nyilvánítja a fiziológiai kapcsok erőssége, főképp azonban a haza kialakítása ^ terén szerzett érdemek minemúsége szerint. Az igazi hazaszeretet a jogtisztelet és türelem forrása és sem az általános szeretet jogait és követelményeit nem törli, sem pedig nem lesz a demagógia vagy bárminemű jog- és hazarablás kiindulópontjává. Az igazi hazaszeretet nemcsak megfér a magasabb vagy egyenjogú létrehozó és nevelő tényezők, tehát Isten és az egyház szeretetével, hanem fogalmánál fogva egyenesen meg is kívánja a tőlük való kiegészítést. A haza csak connaturale és emellett particulare principium, amelyre a létrehozatal, fönntartás és nevelésnek csak egy része esik s ez is csak a principium universale-hoz való alárendeltség keretei között. Azért a haza többet nem foglalhat le énünkben, mint amennyit eszközölt belőle s így a rendezett hazaszeretet a lét többi tényezőivel szemben való szeretetet és kötelességteljesítést nemcsak nem gátolja, hanem egyenesen megköveteli. Ezért nincs már filozófiai szempontból sem igazi hazaszeretet Isten szeretete nélkül.

Tovább is folytathatnók a hazaszeretet mibenlétéről és megnyilvánulásáról való elmélkedésünket, ez azonban igen messze belevezetne bennünket az állampolgár erkölcsi kötelességeinek taglalásába, amit most nem tűztünk ki célunkul.

Végezetül csak néhány fontos következtetést óhajtunk levonni. A mondottak szerint a hontalanság egészen természetellenes és gyakorlatilag tarthatatlan állapot. Ugyanezt kell mondanunk a hontalanság mesterséges megvalósításáról, a száműzetésről is. Mivel ez megrabolja az embert létfenntartó és semmi mással nem pótolható principium connaturale-jától és pszichológiai énjének formát adó és

főntartó tényezőjétől, azért az emberi társadalomnak a természeti jog a száműzetéshez csak a legritkább esetekben ad jogot. Ritkábbak ezek az esetek, mint a halálraítélés jogánál. Ahol tehát ez a száműzetés e természetjogi tilalom ellenére megtörténhetett, a természetjog maga veszi a száműzöttet pártfogásába s bosszúálló kezét a társadalom nem kerülheti el.

A keresztény bölcsélet hazafogalmával továbbá az önrendelkezési jog egyáltalában össze nem egyeztethető. Szent Tamása szülőket és a hazát együttesen nevezi principium connaturalé-nak, következésképp a hazán való önrendelkezés éppen olyan természetjog-ellenes merényletet és lehetetlenséget jelent, mint a szülőkön való önrendelkezés. Csak a materializmus világnézetétől megmetyelvezett emberi társadalom hihetett az ilyen jogról szóló mesékben, csak ez tűrhette szónéklkül ennek következményeit.

A keresztény bölcsélet végül nem ismer irredentizmust. E szomorú multu szót csak azért találták ki, hogy egy tartalmatlan jel-szót, főképp azonban a jogtalanságot is jognak feltüntető igazságtalanságot fődözzenek vele. A mi filozófiánk ehelyett örök, el nem évülhető jogokra hivatkozik, ezekkel őrizteti a haza határait, s birtokolja elszakított népeit és ezek olajával táplálja a hazafiak szívének lángját. Ahol tehát mesterséges eszközökkel kell «irredentizmust» szítani és főntartani, ott az erkölcsi érzék igen mélyen leszállott a nulla alá, ott a hazafiúi öntudat és az ideális törekvések helyét a meghunyászkodó s csak az anyagi léthez ragaszkodó materializmus foglalta el.

Mindezekből látjuk, hogy a keresztény bölcsélet egyrészt alkalmas és egyedül alkalmas arra, hogy a consolatio philosophiae jótéteményében részesítse azokat, akik hozzá menekülnek, másrészt pedig ez esetben is meg tud megfelelni ama nagy hivatásának, amely szerint az egészséges emberi értelem adatainak megvizsgálása után végső ítéletet tud róluk alkotni s a megnyugvás után vágyódó kételkedő elmét biztosítja arról, hogy helyes úton jár, hogy természetes elvei és vezetése helyesek, s hogy a legtudósabb külsőben megjelenő elméletek sem alkalmasak arra, hogy az embert természetéből kiforgassák, vagy hogyha ez részben már sikerült volna, ebben az állapotban nyugodtan hagyják. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy a keresztény filozófia elvei oly sziklaszilárdak, hogy rajtuk úgy az alacsony politika hullámai megtörnek, mint pedig a mindennapi élet *πάρτα βέλ*-jéből diadalmasan emelkedve ki, az örök és megmásíthatlan igazság biztonságát adják azoknak, akik hozzájuk menekülnek.